

Beregszász városi rangjának visszaállítása 1939-ben

Резюме. 10 вересня 1919 року за Сен-Жерменським мирним договором територія нинішнього Закарпаття перейшла під владу Чехословацької Республіки. Перед цим, 22 липня 1919 року, місто Берегово перейшло під контроль іноземної держави. До Першої світової війни важливість поселення на узбережжі Верке в основному надавало те, що воно було центром округу Берег. У новому адміністративному порядку нової держави воно втратило цей статус, а в 1923 році було позбавлено також міського статусу. Відповідно до віденського арбітражу, підписаного 2 листопада 1938 р., Берегово, серед інших, було повернуто до Угорського королівства. Після територіального перегляду однією з головних зусиль місцевих урядовців було відновлення статусу міста, втраченого в 1923 році. За допомогою джерел у Закарпатському обласному державному архіві Берегова, у своєму дослідженні я хотів би надати розуміння процесів та обставин, під час яких Берегово піднялося до статусу повітового міста 15 липня 1939 р.

Ключові слова: Закарпаття, Берегово, ревізія, державне управління, статус міста, Перший Віденський арбітраж

Rezümé. 1919. szeptember 10-én a saint-germaini békeszerződés értelmében a mai Kárpátalja területe Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került. Az idegen hatalom még ezt megelőzően, 1919. július 22-én ellenőrzése alá vonta Beregszász városát. A Verke-parti település jelentőségét az első világháborút megelőzően elsősorban az adta, hogy Bereg megye központja volt. Az új állam új közigazgatási rendjében ezt a státuszát elvesztette, 1923-ban pedig a városi rangjától is megfosztották. Az 1938. november 2-án aláírt bécsi döntés értelmében többek között Beregszászt is visszacsatolták a Magyar Királysághoz. A területi revíziót követően a helyi tisztviselők egyik legfőbb törekvése az 1923-ban elvesztett városi jogállás visszaállítása volt. Tanulmányomban a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiókjában található iratok, illetve más források segítségével kívánok betekintést nyújtani azokba a folyamatokba és körülményekbe, amelyek során Beregszász 1939. július 15-én megyei városi rangra emelkedett.

Kulcsszavak: Kárpátalja, Beregszász, revízió, közigazgatás, városi státusz, első bécsi döntés

Abstract. On September 10, 1919, under the Treaty of Saint-Germain-En-Laye, the territory of present-day Transcarpathia came under the rule of the Czechoslovak Republic. Prior to this, on July 22, 1919, the city of Beregszász was brought under the control of the foreign power. Preceding the First World War, the significance of the settlement on the Verke Coast was mainly given by the fact that it was the center of Bereg County (comitatus). In the new administrative order of the new state, it lost this status, and in 1923 it was also deprived of its city rank. Pursuant to the Vienna Award signed on November 2, 1938, Beregszász, among others, was returned to the Kingdom of Hungary. Following the territorial revision, one of the main efforts of local officials was to restore the city status lost in 1923. In my study, I would like to provide an insight into the processes and circumstances during which Beregszász rose to the rank of a county town on July 15, 1939, with the help of documents and other sources in the Beregszász Transcarpathian Regional State Archives.

Keywords: Transcarpathia, Berehovo, revision, public administration, urban status, First Vienna Award

1919. szeptember 10-én a Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt békeszerződés értelmében, a mai Kárpátalját képző négy történelmi vármegye (név szerint: Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye) nagyobb része Podkarpatszka Rusz néven az első Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá kerül.¹ Beregszász városát az

* Magister, Kafedra istoriі ta suypіlnіkh dіscіplіn, Zakarpatskіy ugorskіy іnstitut іmenі Ferencza Rakoczi II. * MA-hallgató, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. * MA student, Department of History and Social Sciences, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. E-mail: maruszics@gmail.hu

¹ FEDINEC CSILLA (2002): *A kárpátaljai magyarság történelmi kronológiája, 1918–1944*. Duna-zerdahely.

idegen hatalom jóval a békeszerződés aláírása előtt megszállta. 1919. július 22-én Jan Hostas ezredes különvonaton érkezett meg a Vérke-parti városba kétszáz légionárius kíséretében. Az impériumváltás békésen ment végben, a helyi lakosok úgy gondolták, hogy akárcsak a román megszállás, ez is csak ideiglenes lesz. A helyi előjáróság és hivatalnoki réteg nagy része év végéig a helyén maradt, többek között ez is elősegítette a békés átmenetet.²

1919. november 10-én Csehszlovákia ratifikálta a saint-germaini békeszerződést, addigra lényegében teljesen kiépült az csehszlovák közigazgatás. Podkarpatszka Ruszt négy zsupára osztották fel, melyek tulajdonképpen az egykori vármegyéknek feleltek meg.³ Közigazgatásilag gyökeres változás következett be 1921. október 15-én, amikor három zsupa jött létre: az ungi, a beregi és a máramarosi. A beregi zsupa székhelyének Munkácsot tették meg, ez volt az első lényeges közigazgatási változás, amely érintette Beregszászt, ugyanis addig Bereg megye, majd később a beregi zsupa központja a Vérke-parti város volt.⁴ Ennél is drasztikusabb változások történtek a városra nézve, ugyanis az 1923. július 7-én kiadott 171-es kormányrendelet értelmében Beregszászt megfosztották városi státuszától is.⁵ Beregszász a dualizmus időszaka alatt és egy ideig a csehszlovák érában megyeszékhely volt, saját törvényszékkel rendelkezett és rendezett tanácsú városi joghatósággal bírt. Lakossága szinte teljes egészében magyar volt. Az 1910-es népszámlálás szerint lakossága 12 933 fő, amelyből 96,1% magyar anyanyelvűként volt regisztrálva.⁶ Rendezett tanácsú városként joga volt saját belügyeiben határozatokat és szabályrendeleteket hoznia. A meghozott rendeleteket saját közegei által hajthatta végre. Joga volt adókat kivetni és be is hajtani azokat. Gondoskodnia kellett az utakról és egyéb közlekedési eszközökről. Felügyelte a helyi piaci, vásári, közegészségi és rendfenntartási ügyeket is.⁷ A státuszváltozás nem csupán presztízscsökkenést, de konkrét gazdasági veszteséget is jelentett. A dualizmus során Beregszász legjelentősebb felvásárló ereje a városban működő különféle hivatalok közszolgái

² SZAKÁL IMRE (2017): *Beregszász és az első világháborút követő hatalomváltás*. In: Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai. Szerk. Benő Attila, Gúti Erika, Juhász Dezső, Szoták Szilvia, Terbe Erika, Trócsányi András. Pécs.

³ MOLNÁR D ISTVÁN (2018): *Perifériáról perifériára*. Budapest. 30.

⁴ FEDINEC 2002. 57.

⁵ Stejnopis sbírky zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1923. 171/1923 Sb.n Vládní nařízení o prozatímní úpravě obecního zřízení na Podkarpatské Rusi. <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1923.html> (Letöltve: 2020. augusztus 26.). Magyarországi Rendeletk Tára 1939. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1939/?pg=13&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz (Letöltve: 2020. augusztus 5.)

⁶ SZAKÁL 2016.

⁷ 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3Drendezett%2520tan%25C3%25A1cs%25C3%25BA%2520v%25C3%25A1ros> (Letöltve: 2020. augusztus 11.)

voltak. Az ő elköltözésük, és persze az új államhatár miatt a város vonzáskörzetének lecsökkenése jelentős jövedelemkiesést jelentett a település költségvetésében.

A Felvidék több települése hasonlóképpen járt, mint Beregszász. A Prágai *Magyar Hírlap* 1922. december 28-i számában adta hírül, hogy 1923. január 1-től megszüntetik a törvényhatóságú, illetve rendezett tanácsú városokat. A cikkben kiemelték, hogy a törvény „Prágán kívül nem ismer el más törvényhatóságú várost”, és az eddigi törvényhatóságú városok, mint Kassa, Pozsony, Komárom és Selmecebánya rendezett tanácsú városokká lettek átszervezve. A rendezett tanácsú városok pedig nagyközséggé lettek lefokozva. Egy besztercebányai állapotokról közölt cikk is jól szemlélteti a felháborodást és csalódottságot: „Besztercebánya a mai napon Szlovenszko sok más dicső múltú városával elveszti a városi jellegét és nagyközség lesz.”⁸ A *Ruszinszkói Magyar Hírlap* beszámolt a beregszászi eseményekről is, amelyek során Beregszász „nagyközséggé alakult”. Kiemelték továbbá, hogy privilégiumképpen joga van magát „városnak nevezni”.⁹ Ez a bizonyos közigazgatási reform, mint ahogy az iménti példák is szemléltetik, előbb a szlovenszkói, majd a ruszinszkói településeket érintette.

Az 1938. november 2-i első bécsi döntés következtében Csehszlovákia 1 523 km² területet engedett át Podkarpatszka Ruszból a Magyar Királyságnak. Beregszász közel 20 év után tért vissza az anyaországához.¹⁰ A visszacsatolt területek birtokbavételére öt vegyes dandárt jelöltek ki: a budapestit, a székesfehérvárit, később a győrit, a debrecenit és a miskolcit. November 4–11. között több szakaszban vonultak be a visszatért területekre.¹¹ Beregszászba 1938. november 9-én érkezett meg a Magyar Királyi Honvédség.¹² Asztélyon és Búcsún (Beregszász és az akkori csehszlovák, jelenlegi ukrán államhatár közötti két község) keresztül a debreceni vegyes dandár vonult be Eberswaldi Siegler Géza altábornagy vezetésével.¹³ A bevonuló honvédeket a helyi lakosok hatalmas ovációval fogadták, a tömeg Horthy Miklós kormányzót és Imrédy Béla miniszterelnököt éltette, a helyi lányok virágokkal halmozták el a katonákat. A bevonuló csapatokat Beregszász elöljárója, Ortutay Jenő is köszöntötte a következő szavakkal: „Amikor engem Beregszász város bírójává választottak, akkor csak arra kértem az Úristent, hogy

⁸ *Prágai Magyar Hírlap*, 1922. december (1. évfolyam, 130–153. szám) 1922-12-29 / 151. szám. https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1922_12/?pg=175&layout=s&query=L%C3%A9va%20nagyk%C3%B6zs%C3%A9g (Letöltve: 2020. július 27)

⁹ *Ruszinszkói – Kárpáti Magyar Hírlap*, 1923. július–december (4. évfolyam, 134–164. szám) 1923-08-30 / 141. szám. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/RuszinszkoiKarpatiMagyarHirlap_1923_2/?query=Beregsz%C3%A9s%201923%20%20nagyk%C3%B6zs%C3%A9g&pg=54&layout=s (Letöltve: 2020. július 27.)

¹⁰ FEDINEC CSILLA (2014): *Kárpáti Ukrajna – Vereckétől Husztig*. Budapest. 64.

¹¹ SALLAI GERGELY (2008): *“A határ megindul...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében*. Budapest. 189.

¹² FEDINEC CSILLA (2015): *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja 1938–1944*. Budapest. 44.

¹³ FEDINEC 2002. 298.

ha majd ismét magyar földön élhetünk, én lehessenek az első, aki üdvözölheti a bevonuló magyar honvédséget. A jó Isten kegyes volt hozzám, megadta nekem ezt. Most tulajdonképpen nem is kellene többet beszélni, csak megszorítani egymás kezét és arra kérni a jó Istent, hogy ezek a boldog pillanatok soha el ne múljanak”.¹⁴ A lakosság a Kossuth Lajos téren nem kevesebb, mint négy órát ünnepelte a bevonuló csapatokat.¹⁵ A honvédség bevonulása után katonai közigazgatást vezettek be, a Beregszászi járás honvédpárancsnokának Lépes Győzöt neveztek ki. A honvédpárancsnok 1938. november 10-én hirdetményt intézett a lakossághoz, amelyben támogatásáról és megértéséről biztosította a polgárokat. Felszólította a lakosokat, hogy zavartalanul folytassák tovább munkájukat. A közrend fenntartása érdekében pedig a magánszemélyeknek be kellett szolgáltatni az állami tulajdonban lévő készpénzt, fegyvert, lőszer, hadiszert, szállítási eszközt, élelmiszert vagy más ingó dolgokat. Erre az adott személyeknek negyvennyolc óra állt rendelkezésükre. A magántulajdonban lévő lőfegyvereket szintén be kellett szolgáltatni. Lőfegyverviselésért pedig engedélyért kellett folyamodniuk, amit a rendőrségen tudtak igényelni a lakosok.¹⁶

1938. december 17-én megjelent a 9.330/938. sz. M. E. rendelet „A felszabadult Felvidék közigazgatásának új rendjéről”. Ennek értelmében Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített (k.e.e.) vármegye központjának Beregszászt tették meg. Beregszász a rendelet értelmében gyakorlatilag úgy lett megyeszékhely, hogy az akkori jogállása szerint csupán nagyközség volt.¹⁷

Még a bécsi döntést megelőzően felröppentek olyan hírek, hogy a visszatolt területeken a fontosabb pozíciókat az anyaországból érkező hivatalnokok fogják betölteni. Azok a személyek, akik valamilyen formában „károsodtak” a csehszlovák érában, gondolok itt például arra, hogy a regnáló hatalom kiszorította őket az állami munkahelyekről vagy diszkrimináció érte őket magyar nemzetiségük miatt, méltán várták a visszatérő magyar hatalom „igazságszolgáltatást”.¹⁸ Másrészt, akinek sikerült megfelelő egzisztenciát szerezniük a köztársaságban, azok féltették az állásukat. A hivatalukban maradt tisztségviselőknek ugyanis át kellett esniük az úgynevezett nemzethűségi vizsgálatokon, amely során bizonyítani kellett az adott személynek, hogy az elmúlt húsz év során magyar szempontból politikailag megbízható volt, valamint magyar nemzeti szempontból kifogástalan

¹⁴ Magyar Távirati Iroda 1938. november 9. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1938_11_1/?pg=475&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz (Letöltve: 2020. augusztus 10.)

¹⁵ *A visszatért Felvidék és Nógrád megye adattára*. Szerk. Csátár István – Ölvedi János. Budapest, 1939. 378.

¹⁶ KTÁL, Fond 67. op. 5. od. zb. 1. 1.

¹⁷ FEDINEC 2002. 307.

¹⁸ A kárpátaljai magyar hivatalnokok 1918 utáni sorsával kapcsolatban lásd: SZAKÁL IMRE (2020): *Hajótöröttek. A kárpátaljai magyar tisztviselők helyzete 1918 után*. In Kultúra, művelődés, agrárium. Tanulmányok ifj. Barta János 80. születésnapjára. Szerk. Papp Klára, Bárány Attila Pál, Kerepeszki Róbert, Pallai László. Debrecen.

volt a magatartása.¹⁹ Az anyaországból érkezők alkalmazása közbeszéd tárgyát képezte, főleg közvetlenül a revízió utáni időszakban, és a helyiek nem feltétlenül fogadták szívélyesen honfitársaikat. Gyakran gúnyos jelzővel illették őket, anyasoknak vagy nyanyásoknak nevezték a csonkaországból érkezőket. A szóbeszéd-
del ellentétben, azonban nem fedi a valóságot, hogy az anyaországból érkezők teljesen „leuralták” volna a helyi hivatalokat.²⁰ Megfigyelhető egyfajta paradox jelenség az eset kapcsán ha a „csehbérenc nyereszkedő” megtarthatta állását, az probléma volt, de az anyaországból érkező hivatalnokot se fogadták kitérő örömmel. Beregszász esetében a kulcspozíciókat a helyiek töltötték be a bécsi döntés utáni időszakban, de akadtak olyanok is, akik az anyaországból érkeztek. Ortutay Jenő 1928 és 1938 között volt Beregszász előljárója, és valószínűleg maradt volna a pozíciójában, ha nem hívják be országgyűlési képviselőnek. Dr. Hubay Kálmán előjáróhelyettes volt már a revízió előtt is, majd később Beregszász első polgármestere lett a visszacsatolás után, 1939 és 1944 között. Polchy István volt Beregszász első előljárója a városi státusz elvesztése után 1923 és 1925 között (első főbíró), de ezután is fontos közszereplő volt a település és a ruszinszkió magyarság életében egyaránt. Polchy királyi közjegyző lett a kéthatalmi döntés után.²¹ A megnevezett három személynek kulcsszerepe volt abban, hogy helyreállítsák Beregszász városi jogállását. Több más helyi személy is fontos tisztségeket töltött be a revízió után. Bodáky István a Beregszászi járás kormánybiztosa volt, majd a beregszászi járás főszolgabírójának nevezték ki.²² Linner Bertalan kórházigazgató és főorvosi kinevezést kapott. A felsorolt személyekről említést is tettek a *Nemzeti Ujságban*: „valamennyien beregi származásúak²³, s akik a cseh elnyomás alatt 20 éven keresztül, minden üldöztetés ellenére is, sokszor vagyonuk feláldozásával fanatikus, bátor harcosai voltak a magyar nemzeti ügynek”.²⁴ Magasabb döntési körökbe is bevonták a helyieket, a megyei adminisztráció vezetését is rájuk bízta. Korláth Endrét Ungvár, Bereg és Ugocsa k.e.e. vármegyék főispánjának nevezték ki a bécsi döntés után, majd őt követte Siménfalvy Árpád azonos tisztségben, Fekesházy Zoltán pedig Bereg és Ugocsa k.e.e. vármegyék alispánja lett.²⁵ Összeségében elmondható, hogy térségünkben a revízió után a helyi bizalmi emberek kerültek többségében vezető pozícióba, nem pedig az anyaországból érkezők. Az az állítás, hogy az „anyások” kezébe került volna minden hivatali és közalkalmazotti állás, nem felel meg a valóságnak. A helyi viszonyokat ki is ismerhette volna jobban, mint a helyiek? A dolog adja magát, hogy a visszatérő

¹⁹ SIMON ATTILA (2014): *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945 – Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest. 47–48.

²⁰ Uo. 49-50.

²¹ MADARÁSZ ELEMÉR (1939): *Magyar Politikai és Közigazgatási Compass*. Budapest. 469., 610., 630.

²² FEDINEC 2002. 298.

²³ Valójában csak Polchy, Linner és Bodák voltak Bereg megyei származásúak.

²⁴ *Nemzeti Ujság*, 1938. november (20. évfolyam, 247–272. szám) 1938-11-22 / 265. szám. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/NemzetiUjsag_1938_11/?pg=334&layout=s (Letöltve: 2020. július 27.)

²⁵ FEDINEC 2002. 308., 339.

magyar hatalomnak szüksége volt a helyiek segítségére, akik húsz éven keresztül képviselték az elszakított magyarság érdekét, másrészt az ellenzéki magyar ügy melletti kiállás jutalmaként is értelmezhetjük a közigazgatási tisztségek megszerzését. Azt is fontos rögzíteni, hogy azok a hivatalnokok, akik a két világháború között vállalták a csehszlovák közigazgatási rendszer kiépítésében és működtetésében való együttműködést, hozzájárulhattak a csehszlovák fennhatóság alatt a magyar közigazgatási jelenlét fenntartásához.²⁶

A korabeli forrásokból és sajtótermékekből világosan kivehető, hogy Beregszász nagyközséggé váló „lefokozása” egy olyan kérdés volt, amely a csehszlovák és az első bécsi döntés utáni időszakban végig foglalkoztatta az előljárókat és a közvéleményt egyaránt. A visszacsatolás utáni időszakban éppen ezért a helyi vezető elit egyik legfontosabb feladatának tekintette a városi státusz visszaállítását.

A tisztségviselői kar konkrét lépéseket is tett az ügy kapcsán. 1939. április 13-án egy rendkívüli közgyűlés keretében elhatározták, hogy megkísérlik visszaállítani Beregszász városi státuszát. Az indítványozó maga az előljáró, Ortutay Jenő volt. A közgyűlés során egy emlékiratot is összeállítottak, amelyet Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez kívántak eljuttatni.²⁷ Az emlékiratban kívántak azokra a tényezőkre rámutatni, amelyek megindokolták Beregszász városi rangjának a visszaállítását. Beszámoltak róla, hogy a településnek van saját számvevősege, rendőrsége, gazdasági hivatala, mérnöke, orvosa és állatorvosa, valamint saját törvényszéke is. Az emlékirathoz csatoltak egy listát, amelyen a helyi tisztségviselői állomány névsora és munkaköre szerepel. Ebből a bizonyos mellékletből sikerült megtudni, hogy a település adminisztrációjáért tizenhat hivatali szerv felelt. Nagyközséghez képest igencsak nagy tisztségviselői állománnyal rendelkeztek, talán indokolatlanul is, de ezzel is próbálták alátámasztani, hogy egy városi adminisztrációt is képesek fenntartani, amit többször ki is hangsúlyoztak az iratokban.²⁸ Az emlékiratban a város vezetői érvelésüket négy főbb szempontja köré építették:

1. történelmi szempontok;
2. jogi szempontok;
3. pénzügyi szempontok;
4. magyar nemzeti szempontok.

A történelmi szempontok során megemlítik, hogy Beregszász a „Felvidék egyik legrégebbi települése” (a városalapításhoz két dátum is köthető, 1063 és 1093), de példaként hozták fel az 1342-es esztendő, amikor is Nagy Lajos pallosjogot adományozott Beregszászsnak, utalva ezzel arra, hogy a településnek

²⁶ SZAKÁL 2020. 320.

²⁷ KTÁL, Fond 67. op.1. od. zb. 367. 7.

²⁸ KTÁL, Fond 67. op.1. od. zb. 367. 1–2.

már akkor is volt valamiféle önrendelkezése. Legnyomósabb történelmi érv, amire a leginkább kívánták fektetni a hangsúlyt az volt, hogy Beregszász Csehszlovákiához csatolása előtt egy rendezett tanácsú város volt. Az emlékirat e részében is hangot adtak azon véleményüknek, hogy Beregszászt szándékosan fosztották meg városi címétől. A város vezetése megfogalmazta elképzelését, miszerint a nagyközséggé való leminősítésnek pedig az volt a célja, hogy a város fejlődését visszavessék és ennek kizárólagos indoka a település magyar mivolta. Az kétségtelen tény, hogy a település több funkcióját is elvesztette és ebből hátránya is származott, de az emlékiratban található egy-két érzelmi húrokat is pengető túlzás, ilyen többek között Beregszász kisközséggé való „lefokozása”, amelyről az eddigiek során nem sikerült olyan forrást találnom, ami alá támasztaná ezen állítás igazát.²⁹ A jogi szempontok során felhívták a figyelmet a magyarországi 1929. évi XXX. t. c. 37. §-ra, amelynek értelmében a rendezett tanácsú városok ezután a megyei város nevet viselik. Beregszász az elcsatolás előtt rendezett tanácsú város volt, és mivel ismét visszatért a magyar közigazgatás alá, ezért megilleti a megyei jogú városi státusz. A magyar hatalom visszatérését egyfajta jogfolytonosságként kezelték.

Gazdasági szempontok ismertetésénél beszámoltak a település anyagi és gazdasági helyzetéről. Ismertették, hogy az 1938-as költségvetés 145 887 pengő volt, mely összeg fedezte a szükséges költségeket, a személyi kiadásokat, a tisztségviselők járadékát és egyéb kiadásokat is. Beszámoltak néhány negatív következményről is, amit a hatalomváltás eredményezett. Ilyenek voltak többek között a játék- és vigalmi adók, amik előző évben (1938) 18 000 pengő jövedelmet hoztak, míg a csehszlovák rendszerben községként jogosultak voltak ezeknek az illetékeknek a begyűjtésére, addig ezt a magyar jogrend nem tette lehetővé. Hasonló helyzet lépett elő a fogyasztási adókkal is, a bor-, szesz-, sörfogyasztási adópótléknál, valamint a ház- és kereseti adóknál, nagyközségként kevesebb pénz folyt be ezekből az illetményekből, a városokkal ellentétben. Ebből a két esetből is látszik, hogy a hatalomváltásnak voltak negatív következményei is és ezt a helyi tisztségviselők is érzékelték. Pozitív változásokról is említést tettek, például az „örvendetes felszabadulás” után forgalmi fellendülés vette kezdetét, valamint megélénkült a bor-, a szőlő- és a gyümölcsstermesztés.³⁰

Az emlékirat utolsó aspektusa a magyar nemzeti szempont volt. Beregszászt a „felszabadult keleti rész legmagyarabb városának” nevezték, valamint úgy érveltek, hogy a település fejlesztése és fejlődése „egyetemesen magyar érdek”. A forrásokban többször is említést tesznek róla, hogy a település Északkelet-Felvidék „legmagyarabb városa”.³¹ A másik folyamatosan visszatérő állítás és

²⁹ KTÁL, Fond 67. op. 1. od. zb. 367. 12–15.

³⁰ KTÁL, Fond 67. op. 1. od. zb. 367. 12–15.

³¹ KTÁL, Fond 67. op.1. od. zb. 367. 12–15.

érvelési alap Beregszász „magyar mivolta”, ami miatt visszaszorították a községek közé csupán azért, hogy a fejlődését visszavessék. Felvidék és Kárpátalja több települése veszítette el „magyar arculatát” a Csehszlovák Köztársaság regnálása alatt. Az 1920. február 29-én elfogadott 122. számú nyelvtörvény értelmében a kisebbségeknek csak akkor volt biztosítva anyanyelvük használata, ha az adott bírósági eljárásban létszámuk elérte a húsz százalékos arányt.³² Ez azt jelentette, hogy a hivatalok és a hatóságok kötelesek voltak a hirdetményeket magyarul is megjelentetni, továbbá a hivatalokat kétnyelvű táblákkal is el kellett látniuk.³³ Kárpátalján egyetlen bírósági eljárásban volt abszolút többségben a magyarság, a Beregszásziban (71,51 százalék).³⁴ Magának a településnek is sikerült megőrizni magyar többségét a köztársaság időszaka alatt. A valóságban mennyire volt igaz állítás, hogy Beregszász Északkelet-Felvidék „legmagyarabb városa”, azt egy összehasonlítás keretében kívánom bemutatni a népszámlálások tükrében. Az általam készített táblázatban Beregszászt összevettem más települések nemzetiségi arányának alakulásával az adott korszakban. Elsősorban a térségünkben található városokkal, mint Munkács és Ungvár, másodsorban azokkal a településekkel, amelyek Beregszászhoz hasonlóan nagyközséggé lettek visszaminősítve, és később ugyanazon a rendelet által emelkedtek városi rangra. A táblázatban szemmel láthatóan kitűnik az 1930-as csehszlovák és az 1941-es magyar népszámlálások során a magyarság arányának drasztikus csökkenése, majd növekedése. Ennek okát a csehszlovák és magyar népszámlálások közötti különbségekben kell keresni, előbbi a nemzeti önbesorolást vette alapul, utóbbi az anyanyelvet. A táblázatban látható, hogy Beregszász volt az egyetlen település a felsoroltak között, amely a csehszlovák érában meg tudta őrizni magyar többségét.

A magyar nemzeti szempontoknál említésre került Beregszász szerepe az 1939. március 15-én indított katonai akció során: az úgynevezett „beregszászi csoportnak” volt a feladata Nagyszőlős és környékének a birtokba vétele.³⁵ Az első bécsi döntés után újabb területi revízióra nyílt lehetősége Magyarországnak. A Cseh-Szlovák Köztársaság a felbomlás szélén állt, borítékolható volt, hogy a Harmadik Birodalom be fogja kebelezni a megmaradt területeket is. Szlovákia még 1939. március 14-én kimondta a függetlenségét, ugyanezen a napon Podkarpatszka Ruszban, Volosin Ágoston vezetésével összeült Kárpáti Ukrajna első és egyben utolsó szojmja. A szojm által elfogadott 1. számú törvény kimondta Kárpáti Ukrajna függetlenségét. Volosin, hogy újonnan létrehozott államát megmentse, táv-

³² CSERNICKÓ ISTVÁN (2013): *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest. 121.

³³ POPÉLY GYULA (1991): *Népfogyatkozás – A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Budapest. 44.

³⁴ Uo. 112.

³⁵ BOTLIK JÓZSEF (2000): *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX. századi történetéhez*. Budapest. 226.

íratott küldött Adolf Hitlernek, amiben a Harmadik Birodalom védelmét kérte.³⁶ A magyar álláspont ekkortájt azon a véleményen volt, hogy egy esetleges szlovák függetlenség kimondása esetén katonai akciót indítanak Podkarpatszka Rusz megmaradt területeinek visszaszerzésére. Ezeket a folyamatokat gyorsította fel Volosin Ágoston tevékenysége. A magyar csapatok végül 1939. március 18-án fejezték be a katonai akciót, ami sikerrel zárult.³⁷ A település vezetősége 1939. március 17-én temetést is rendezett a hősi halottak számára, akik részt vettek a „Rusz földeket felszabadító harcokban”.³⁸

1. táblázat *A magyarság arányának változása a Csehszlovák Köztársaságban és Magyar Királyságban végzett népszámlálások tükrében*

Település	Népszámlálások alapján a magyarság aránya		
	1910	1930	1941
Beregszász	96,30%	51,30%	91,80%
Érsekújvár	91,44%	31,30%	91,30%
Léva	90,46%	27,10%	89,40%
Losonc	82,20%	24,20%	84,50%
Munkács	59,30%	18,20%	56%
Rimaszombat	90%	13,50%	92,00%
Ungvár	73,30%	21,30%	74,50%

Forrás: <http://www.hunsor.se/dosszie/akarpataljaiimagyastadatadotkukreben.pdf>; [https://library.hungaricana.hu/hu/view/SOMORJA_nepfogyatkozas/?pg=64&layout=s&query=Beregszasz](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SOMORJA_nepfogyatkozas/?pg=64&layout=s&query=Beregszasz;); https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGM_NIK_11/?query=Rimaszombat%201930%20n%C3%A9psz%C3%A1ml%C3%A1s&pg=139&layout= (Letöltve: 2020. augusztus 5.)

Egy 1939. május 19-én keletkezett jegyzőkönyvből kiderült, hogy ezt a bizonyos emlékiratot egy négytagú bizottságnak kellett volna átadnia személyesen a miniszterelnöknek, Teleki Pálnak, valamint Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek. A négytagú bizottságnak tagja volt: Ortutay Jenő előljáró és országgyűlési képviselő, Hubay Kálmán helyettes előljáró, Polchy István királyi közjegyző, és Balla Sándor, az Egyesült Magyar Párt helyi szervezetének a tagja. Az emlékiratnak az átadása kül- és belpolitikai okok miatt megghiúsult.³⁹ Az iratokban ugyan nincs részletezve, hogy mik is voltak ezek a bizonyos kül- és belpolitikai okok, azonban tudjuk, hogy 1939 nyarán már lényegében elke-

³⁶ BRENOVICS LÁSZLÓ (2010): *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján*. Ungvár. 48.

³⁷ BOTLIK 2000. 225.

³⁸ KTÁL, Fond 67. op. 3. od. zb. 2. 23.

³⁹ KTÁL, Fond 67. op.1. od. zb. 367. 23.

rülhetetlennek látszott egy újabb fegyveres konfliktus Európában. Kárpátalja visszafoglalása után egy pedig újabb esetleges határrevízió kezdett dolgozni a magyar külügy. A magyarországi belpolitikai helyzet sem volt kevésbé komplikált, ekkor tájt tartották az 1939-es országgyűlési választásokat, a szélső-jobboldal előretörése is komoly fejfájást okozott a kormánynak⁴⁰, valamint ott volt a térségünket érintő autonómia ügye. Teleki Pál fontosnak tartotta a ruszin nyelvi-kulturális autonómiát, és folyamatosan egyeztettek is a kérdésben, de a többoldali belpolitikai nyomásnak köszönhetően 1940-re teljesen lekerült a napirendi pontról.⁴¹ Ezeknek a tényeknek a tudatában érthető, hogy a regnáló miniszterelnök és belügyminiszter nem tudott foglalkozni ehhez hasonló ügyekkel személyesen. A helyi tisztségviselők azonban nem adták fel, és a főispánhoz, Korláth Endréhez, valamint az alispánhoz, Fekésházy Zoltánhoz fordultak annak érdekében, hogy segítséget kérjenek az ügy mihamarabbi rendezése érdekében. Továbbá megbízták Hubay Kálmánt, hogy utazzon fel Budapestre és a belügyminisztériumnál, valamint a pénzügyminisztériumnál tegye meg a megfelelő intézkedéseket a rendelkezésére álló adatokkal.⁴² A forrásokból kiderült, hogy érkezett válasz a belügyminisztériumból, de ez nem hozta meg a kívánt eredményt. A válaszban az állt, hogy ameddig nem rendeződik Beregszász közjogi helyzete és nem tisztázzák azt, addig továbbra is nagyközségként fog működni. Ennek volt egy igencsak kellemetlen következménye a helyi tisztségviselői állományra nézve, mivel amíg a településnek nagyközségi jogállása volt, addig csak huszonöt tisztségviselő tarthatta meg állását, és körülbelül hetvenötnek kellett volna távoznia.⁴³

A település vezetőségének törekvése végül nem maradt eredmény nélkül. 1939. június 23-án – a 6.460. M. E. sz. rendelet értelmében – Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat és többek között Beregszász július 15-i hatállyal megyei városnak megfelelő státuszt kapott.⁴⁴ A Magyar Távirati Iroda július 1-jén megjelent jelentéséből kiderült, hogy a város polgármesterének az egykori előjáróhelyettől, Hubay Kálmánt nevezték ki.⁴⁵ A levéltári források alátámasztják, hogy Beregszász 1939. július 15-én valóban meg is kapta a megyei városnak

⁴⁰ ABLONCZY BALÁZS (2018): *A miniszterelnök élete és halála – Teleki Pál (1879–1941)*. Budapest. 228–229.

⁴¹ BÁRDI NÁNDOR – FEDINEC CSILLA – SZARKA LÁSZLÓ (2008): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest. 172.

⁴² KTÁL, 67 Fond. op. 1. od. zb. 367. 21–22.

⁴³ KTÁL, 67 Fond. op. 1. od. zb. 367. 25.

⁴⁴ Magyarországi Rendeleték Tára 1939. [https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1939/?pg=13&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz%20Isz%20\(Letoltve%20augusztus%205.\)](https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1939/?pg=13&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz%20Isz%20(Letoltve%20augusztus%205.))

⁴⁵ Magyar Távirati Iroda 48-as kiadás 1939. július 1. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1939_07_1/?query=%20Beregsz%C3%A1sz%20Hubay%20K%C3%A1lm%C3%A1n%20&pg=47&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 9.)

megfelelő közjogi állást. Az iratokból továbbá más fontos információt is sikerült megtudni az ügy kapcsán, mégpedig azt, hogy miért is húzódott el a folyamat. A településen 1938. december 22-én léptek életbe az országos jellegű közigazgatási szabályok. A probléma forrásaként a közigazgatási és különböző technikai problémákat jelölték meg.⁴⁶ Simon Attila a *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945 – Az első bécsi döntés és következményei* című munkájában ír a hatalomváltás bonyodalmairól. Simon munkájában felhívja a figyelmet arra, hogy a katonai közigazgatás ideje alatt komoly problémát jelentett a katonai parancsnokok és az úgynevezett polgári megbízottak közötti egyet nem értés, ami az intézkedésekre is rányomta a hangsúlyt. A járási parancsnokoknak olyan kérdésekkel is foglalkozniuk kellett, mint a gazdaság újraindítása, közlekedés vagy éppen az oktatás, többek között ezekben az ügyekben kellett volna a polgári megbízottaknak segítségükre lenni. A vezérkar mellett működő polgári csoport azonban gyakran csak nehezítette a folyamatokat, mint sem könnyítette volna. Ennek egyik oka, hogy a minisztériumokból delegált képviselők bármely nemű kérdésben először a saját feletteseikkel konzultáltak, így történhetett meg, hogy bizonyos ügyek „elvesztek” a magyar bürokrácia „útvesztőjében”. Az ügyintézés a polgári közigazgatás alatt se lett gyorsabb, akadtak olyan kérdések, amelyeket 1939 őszére sem sikerült orvosolni.⁴⁷ Vélhetőleg ezekhez hasonló nehézségek vezettek a már fentebb említett „technikai és adminisztrációs” problémákhoz, amelyek lassították Beregszász közjogi állásának a tisztázását.

Beregszász megyei várossá minősítése után 1939. augusztus 31-én ünnepi közgyűlést tartottak Fekesházy Zoltán elnökletével. A közgyűlés az alispán beszédével, valamint imádsággal indult, ezt követően Mihajlovics Árpád polgármester-helyettes felolvasta a rendeletet, amelynek értelmében Beregszász megyei városi rangra emelkedett. A polgármester-helyettes után maga a polgármester, Hubay Kálmán is megtartotta beiktató beszédét, amelyben kifejtette, hogy legfőbb törekvése „Beregszászon a magyar élet erősítése, hogy ott a magyar szellem, a magyar munka mindig meleg otthonra találjon, mert Beregszász mindig a magyar élet színtere volt. A felszabadulás után a csehek által sorvadásra ítélt magyar élet újra felpezsdült és a város új és hatalmas fejlődés előtt áll”.⁴⁸

Összességében elmondható, hogy Beregszász városi jogállásának visszaállítása a gazdasági és más szempontok mellett bizonyos értelemben szimbolikus jelentéssel is bírt a helyiek számára. Az előljárásság által elkészített emlékirat jól szemlélteti az adott kor irredentizmusát és érzelmi hangulatát. A városi jogállás

⁴⁶ KTÁL, 67 Fond. op. 1. od. zb. 5. 1.

⁴⁷ SIMON 2014. 29-30.

⁴⁸ Magyar Távirati Iroda 10 kiadás 1939, augusztus 31. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1939_08_2/?query=%20Beregsz%C3%A1sz%20Hubay%20K%C3%A1lm%C3%A1n%20&pg=562&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 9)

elvezése egyet jelentett a csehszlovák korszak minden negatív hozadékával, az anyaországhoz való visszacsatolás pedig a töretlen fejlődést és egy fajta „megnyugvást”, történelmi igazságtételt jelentett. A valóságban azonban tudjuk, hogy a „felszabadulás” nem mindenki számára volt annyira örömteli, és nem mindenki számára hozta meg a kívánt eredményeket, elvárásokat, de összességében a többség valóban „felszabadulásként” élte meg a területrendezést. A tisztségviselők törekvése és az általuk elkészített emlékirat, valamint a városi jogállás visszaállítása véleményünk szerint egy fontos mozzanat mikrotörténeti szempontból, amely által betekintést kaphatunk a helyi „kis magyar világ” és maga Beregszász történelmébe egyaránt.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári forrás

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів Закарпатської області, KTÁL)

1. Fond 67. Beregszász megyei város polgármesterének iratai (1938–1944)

Szakirodalom

1. *A visszatért Felvidék és Nógrád megye adattára*. Szerk. Csatár István – Ölvedi János. Budapest, 1939.
2. ABLONCZY BALÁZS (2018): *A miniszterelnök élete és halála - Teleki Pál (1879–1941)*. Budapest.
3. BÁRDI NÁNDOR – FEDINEC CSILLA – SZARKA LÁSZLÓ (2008): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest.
4. BOTLIK JÓZSEF (2000): *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti- Felvidék és Kárpátalja XIX. századi történetéhez*. Budapest.
5. BREZOVICS LÁSZLÓ (2010): *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján*. Ungvár.
6. CSERNICKÓ ISTVÁN (2013): *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest.
7. FEDINEC CSILLA (2002): *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája, 1918–1944*. Duna-szerdahely.
8. FEDINEC CSILLA (2014): *Kárpáti Ukrajna – Vereckétől Husztig*. Budapest.
9. FEDINEC CSILLA (2015): *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja 1938–1944*. Budapest.
10. MADARÁSZ ELEMÉR (1939): *Magyar Politikai és Közigazgatási Compass*. Budapest.
11. MOLNÁR D ISTVÁN (2018): *Perifériáról perifériára*. Budapest.
12. POPÉLY GYULA (1991): *Népfogyatkozás – A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Budapest.
13. SALLAI GERGELY (2008): *“A határ megindul...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében*. Budapest.
14. SIMON ATTILA (2014): *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945 – Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest.
15. SZAKÁL IMRE (2017): *Beregszász és az első világháborút követő hatalomváltás*. In Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai. Szerk. Benő Attila, Gúti Erika, Juhász Dezső, Szoták Szilvia, Terbe Erika, Trócsányi András. Pécs.

16. SZAKÁL IMRE (2020): *Hajótöröttek. A kárpátaljai magyar tisztviselők helyzete 1918 után.* In Kultúra, művelődés, agrárium. Tanulmányok ifj. Barta János 80. születésnapjára. Szerk. Papp Klára; Bárány Attila Pál; Kerepeszki Róbert; Pallai László. Debrecen.

Internetes forrás

1. *1886. évi XXII. törvénycikk a községekről.* <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3Drendezett%2520tan%25C3%25A1cs%25C3%25BA%2520v%25C3%25A1ros> (Letöltve: 2020. augusztus 11.)
2. *Magyarországi Rendeleték Tára 1939.* https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1939/?pg=13&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz (Letöltve: 2020. augusztus 5.)
3. *Stejnopis sbírky zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1923. 171/1923 Sb.n Vládní nařízení o prozatímní úpravě obecního zřízení na Podkarpatské Rusi.* <http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1923.html> (Letöltve: 2020. augusztus 26.)
4. *Prágai Magyar Hírlap, 1922. december (1. évfolyam, 130-153. szám) 1922-12-29 / 151. szám.* https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1922_12/?pg=175&layout=s&query=L%C3%A9va%20nagy%C3%B6zs%C3%A9g (Letöltve: 2020. július 27)
5. *Ruszinszkói – Kárpáti Magyar Hírlap, 1923. július-december (4. évfolyam, 134-164. szám) 1923-08-30 / 141. szám.* https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/RuszinszkoiKarpatiMagyarHirlap_1923_2/?query=Beregsz%C3%A1sz%201923%20nagy%C3%B6zs%C3%A9g&pg=54&layout=s (Letöltve: 2020. július 27.)
6. *Nemzeti Ujság, 1938. november (20. évfolyam, 247–272. szám) 1938-11-22 / 265. szám.* https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/NemzetiUjsag_1938_11/?pg=334&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 27.)
7. *Magyar Távirati Iroda, 1938. november 9.* https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1938_11_1/?pg=475&layout=s&query=Beregsz%C3%A1sz (Letöltve: 2020. augusztus 10.)
8. *Magyar Távirati Iroda 48-as kiadás. 1939. július 1.* https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1939_07_1/?query=%20Beregsz%C3%A1sz%20Hubay%20K%C3%A1llm%C3%A1n%20&pg=47&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 9.)
9. *Magyar Távirati Iroda 10-es kiadás. 1939. augusztus 31.* https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1939_08_2/?query=%20Beregsz%C3%A1sz%20Hubay%20K%C3%A1llm%C3%A1n%20&pg=562&layout=s (Letöltve: 2020. augusztus 9.)

